

МІЖНАРОДНЕ ТА ЗАРУБІЖНЕ ПРАВО

УДК [339.92:330.14].000.341

О. А. Брукша, аспірант

Одеський національний університет,
кафедра адміністративного та підприємницького права,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ КАПІТАЛУ

Метою даної статті є загальний правовий аналіз значущості транснаціональних компаній для економічних процесів, що мають місце в Україні, їхніх достоїнств та недоліків.

На жаль, кількість робіт, написаних юристами про транснаціональні корпорації, дуже незначна. Це не відповідає рівню проблеми.

Ключові слова: транснаціональна корпорація, транснаціональна промислово-фінансова група, банк, виробнича кооперація, договір про сумісну діяльність.

Актуальність розгляду правового регулювання діяльності транснаціональних структур в Україні обумовлюється їх значенням у розвитку світового ринку. Важливо не тільки здійснити правовий аналіз законодавчої бази України в цій галузі, але і провести порівняльний аналіз різних підходів регулювання діяльності транснаціональних структур у країнах СНД, досліджувати результати і перспективи розвитку транснаціональних організацій на рівні міжнародного публічного права.

“Розвиток системи міжнародних економічних відносин відбувається під впливом глобалізації світової економіки, що прискорюється” [1, 47]. Головною силою цього процесу виступають транснаціональні корпорації (далі ТНК). Науково-технічний прогрес привів до ситуації, коли успіхи багатьох малих і середніх підприємств спираються на ефективність масового виробництва. Переваги останнього нерідко реалізуються тільки з придбанням ними міжнародних масштабів і на основі поглиблення спеціалізації. Формування транснаціональних структур, що охоплюють великі спеціалізовані виробництва, забезпечує надійність їхніх коопераційних зв'язків і знижує ризик вузької спеціалізації. Закордонне виробництво дозволяє ТНК користуватися розходженням економічних умов між країною базування материнської компанії і країнами, де розташовані їхні філії та підконтрольні фірми.

ТНК одержали законодавче закріплення на Україні в зв'язку з ратифікацією Верховною Радою України Законом від 06. 03. 1998 р. [2] Конвенції про транснаціональні корпорації. У рамках СНД ця конвенція є свого роду правовим базисом для створення міждержавних суб'єктів господарювання. Відповідно до Конвенції поняття ТНК охоплює транснаціональні промислово-фінансові групи (далі ТПФГ), компанії, концерни, холдинги та інші структури транснаціонального характеру [2, ст. 2]. Відповідно, при вивченні ТНК неможливо обійтися без вивчення характеристики промислово-фінансових груп, інститут яких передбачений Законом України “Про промислово-фінансові групи (далі ПФГ) в

Україні” [3]. ТНК — юридична особа (сукупність юридичних осіб), що має у власності, господарському веденні чи оперативному керуванні відособлене майно на території двох і більше держав та зареєстроване в якості ТНК відповідно до Конвенції про ТНК. Учасниками ТНК можуть бути різні національні й іноземні юридичні особи будь-якої організаційно-правової форми.

ТПФГ, як різновиду ТНК, законодавство України приділяє досить багато уваги. Однак процедура створення такого суб’єкта господарювання має ускладнений характер. “Рішення про створення (реєстрації) транснаціональної ПФГ приймається Кабінетом Міністрів України тільки за умови попереднього висновку міждержавного договору, що вимагає схвалення Верховною Радою України”. [3, ст. 3, п. 6]. Але це деякою мірою компенсується перевагами, якими може користуватися ТПФГ [3, ст. 4], а саме:

- головне підприємство та учасники ТПФГ звільняються від сплати ввізного (імпортного/експортного) мита та інших митних зборів у випадку експорту/імпорту проміжної продукції;

- на банки-учасники ПФГ і ТПФГ не поширюються обмеження щодо внесків у статутні фонди підприємств і організацій у частині інвестування засобів, спрямованих на розвиток і модернізацію виробництва кінцевої і проміжної продукції. Зазначені обмеження встановлені Законом України “Про банки і банківську діяльність” у частині 1 статті 48 [4]. Придбані банками-учасниками ПФГ/ ТПФГ корпоративні права власності й інших майнових прав зберігаються за ними і після припинення діяльності ПФГ.

Варто також враховувати, що ТПФГ має певну перевагу перед ПФГ, серед учасників якої немає іноземної юридичної особи. Це пов’язано насамперед з тим, що Головне підприємство ПФГ “... втрачає право на будь-які пільги з питань оподаткування, що воно мало чи може мати відповідно до чинного законодавства України” [3, ст. 1. п. 2]. Тому іноземна участь у рамках ТПФГ дає можливість використовувати пільги, що діють в інших країнах.

Через ТНК і ТПФГ виробництво наближається до ринків збуту готової продукції, яке полегшує маневрування завантаженням виробничих потужностей, варіювання моделей продукції, що випускається, відповідно до змін економічної кон’юнктури в окремих країнах і особливостей попиту на конкретних ринках. Як показує досвід, автомобільні концерни, що наближають виробництво до ринків збуту, одержують відчутні конкурентні переваги з погляду обліку потреб цих ринків. Ще один стимул формування транснаціональних міжкорпоративних структур, все частіше стає ключовим, — можливе зміцнення позицій в інноваційній конкуренції. Одним з найбільш значущих зрушень у конкурентній стратегії ведучих корпорацій — масові утворення так званих стратегічних альянсів. Варто звернути увагу на те, що переважна більшість таких союзів полягає між подібними за економічним потенціалом найбільшими корпораціями з транснаціональною структурою. “У наявності наступна тенденція: якщо до середини 70-х років прямі закордонні інвестиції направлялися головним чином у сировинне виробництво, то в даний час значна їхня частина концентрується в обробній промисловості (у свою чергу уряду країн “третього світу” відмовилися від агресивного оподаткування і націоналізації прямих інвестицій)” [5, 75]. У контексті сучасних тенденцій розвитку ТНК не можна не відзначити і деякі характерні явища в їх диверсифікаційній політиці. В умовах низьких темпів економічного зростання в них з’явилася потреба сконцентруватися на більш вузькому колі ключових виробництв. Багато ТНК перебудовують структуру і консолідуються в тих самих (чи пов’язаних з ними) галузях, а не захоплюють інші галузі.

Для транснаціональних промислово-фінансових груп, що зароджуються в Україні, особливий інтерес представляє досвід ТНК, що розвиваються у нових індустріальних країнах. Орієнтація на вузькі ринки покупців з низьким рівнем

доходу, де переважає цінова конкуренція, поставила перед міжнародними інвесторами з цих країн дві взаємозалежні задачі: освоєння дрібномасштабних технологій і зниження витрат всіма можливими засобами. Прагнучи перемогти західних конкурентів, деякі нові міжнародні компанії почали досягати гарних результатів за рахунок різкого збільшення масштабів виробництва в тих галузях, де великі виробничі потужності є ключовим чинником конкурентноздатності. Наприклад, індійська компанія “ТЕЛКО” стала одним з найбільших у світі виробників вантажівок однієї моделі.

Величезний вплив ТНК на світову економіку пояснює прагнення міжнародного співтовариства врегулювати на міжнародному рівні правила поведінки для ТНК. Україна рано чи пізно не в змозі буде не враховувати таку правову уніфікацію. Так, у рамках ООН фактично вироблений: *універсальний кодекс; кодекс поведінки в галузі передачі технологій; звід принципів і правил для контролю в сфері конкурентних відносин*. Можна говорити і про четвертий кодекс: *погодженої і прийнятої МОТ у 1977 році тристоронньої декларації про принципи, що стосуються багатонаціональних підприємств і соціальної політики*.

Універсальний кодекс дає орієнтири поведінки ТНК широкого спектру напрямків. У галузі власності і контролю ТНК рекомендується, зокрема, сприяти на своїх закордонних підприємствах реалізації поставлених приймаючими державами задач для забезпечення в акціонерному капіталі відповідної місцевої участі й ефективного контролю з боку місцевих партнерів і при просуванні на всі посади господарського керування надавати пріоритет національним кадрам. Щодо сфери оподатковування висунуто вимогу не використовувати транснаціональну корпоративну структуру для зміни бази нарахування податків у приймаючих країнах.

Міжнародний кодекс поведінки в галузі передачі технології містить список зобов'язань, які запропоновані брати на себе продавцям технологій при укладенні і реалізації угод з покупцями та перелік прийомів обмежувальної практики, від якої продавцям технології запропоновано утримуватися.

Звід принципів і правил для контролю за обмежувальною діловою практикою спрямований проти монополістичних зловживань головним чином у міжнародній торгівлі.

Юридичні умови створення ТПФГ у рамках Співдружності незалежних держав включають широкий спектр багатобічних і обопільних умов і угод, спрямованих на розвиток економічної інтеграції. Ключові принципи формування міжнародно-правової бази створення і функціонування транснаціональних економічних структур у рамках СНД визначені Угодою про сприяння в створенні і розвитку виробничих, комерційних, кредитно-фінансових, страхових і змішаних транснаціональних об'єднань від 15 квітня 1994 року, які підписали представники дванадцяти держав. Укладений також ряд двосторонніх угод про основні принципи створення фінансово-промислових груп.

У ряді міжурядових угод прямо записано, що ПФГ формуються з дотриманням законодавства сторін. Таким чином, умови створення і діяльності ТПФГ охоплює нормативні акти окремих держав. Серед цих актів: Закон Російської Федерації “Про фінансово-промислові групи” від 30. 11. 1995 №190-ФЗ; Постанова Кабінету Міністрів Республіки Узбекистан №354 “Про твердження Положення про фінансово-промислові групи” від 12 вересня 1995 року; Закон України “Про промислово-фінансові групи в Україні” від 21 листопада 1995 року; Указ Президента Республіки Біларусь №482 “Про створення і діяльність у республіці господарських груп” від 27 листопада 1995 року; Постанова Уряду Киргизької Республіки №85 “Про фінансово-промислові групи” від 19 лютого 1996 року.

Зазначені правові акти по фінансово-промислових групах виявляють, фіксують розходження в обмеженнях на їхнє створення і функціонування, у порядку угоди

в державних органах проектів інтеграції. Є у цьому і момент єдності: всі ці акти, крім українського, допускають досить широку різноманітність форм ПФГ, у розряд яких попадають і структури холдингового типу, і такі, що використовують довірче керування пакетами акцій, поєднувані спільними органами керування, зокрема, спеціально засновуваними компаніями-координаторами.

Більше того, українське законодавство передбачає єдину схему створення ТПФГ — за допомогою укладення її учасниками договору про сумісну діяльність. Така твердість юридичних механізмів істотно віддаляє нашу державу від перспектив участі в ТПФГ.

Проблема зближення правових умов діяльності транснаціональних ПФГ у країнах Співдружності багато в чому залишається відкритою. На таке зближення спрямований прийнятий Міжпарламентською Асамблеєю держав — учасників СНД від 17 лютого 1998 року рекомендаційний (модельний) законодавчий акт “Про фінансово-промислові групи”, багато в чому уніфікований з однойменним російським законом.

Визначеним, хоча і не радикальним кроком у ліквідації прогалин у національних законодавствах покликана стати розроблена Міждержавним економічним комітетом і підписана в березні 1998 року главами урядів семи держав СНД (Вірменії, Білорусі, Киргизії, Молдови, Росії, Таджикистану й України) Конвенція про транснаціональні корпорації (далі Конвенція). Спочатку вона задумувалася як акт прямої дії. Але у ході узгодження документа від такої думки довелося відмовитися: Конвенція адресує регулювання багатьох сторін діяльності транснаціональних компаній (ТНК), у тому числі порядок їхньої реєстрації, визначення відповідальності їхніх учасників і характеру їхньої звітності, національним законодавствам. До того ж, незважаючи на цю свою обмеженість, акт не було ратифіковано п’ятьма республіками. Проте безсумнівно позитивними можна вважати наступні положення Конвенції:

- поняттям “транснаціональна корпорація” охоплюється широкий спектр структур, у тому числі ПФГ, компанії, концерни, холдинги, спільні підприємства, акціонерні товариства з іноземною участю; допускається участь у ТНК юридичних осіб будь-якої організаційно-правової форми;

- передбачається різноманіття заходів стимулювання створення ТНК і підтримки їхньої діяльності, прийнятих державами — учасниками СНД на паритетній основі в рамках своїх законодавств;

- пропонується обов’язковість представлення при реєстрації ТНК відповідних організаційних проектів.

Необхідно відзначити, що наведене в Конвенції поняття “транснаціональна корпорація” може включати поняття “корпорація”, згадуване в Законі “Про підприємства в Україні” і в Господарському кодексі України як об’єднання підприємств, при наявності в такому об’єднанні іноземної юридичної особи — члена об’єднання.

Під час відсутності погодженої правової бази країн співдружності деякі транснаціональні ПФГ створюються шляхом висновку міжурядових угод. При цьому враховуються положення Договору про погоджену антимонопольну політику, укладеного в Ашгабаді 23 грудня 1993 року. Дещо пізніше з’явився інший важливий документ: на засіданні Міждержавної ради з антимонопольної політики держав-учасників СНД, яка відбулася 5-6 листопада 1995 року в Кишиневі, представниками Вірменії, Білорусі, Грузії, Казахстану, Киргизії, Молдови, Росії та України був прийнятий Меморандум про погоджені дії антимонопольних органів держав-учасників СНД при створенні і діяльності транснаціональних економічних структур. Цей акт визначив єдині принципи проведення державного антимонопольного контролю за подібними структурами, у тому числі ТПФГ [5, 75].

Як же краще врахувати інтереси партнерів по ПФГ і країн перебування

учасників груп? Тут корисне звертання до закордонного досвіду. Необхідно враховувати фактори ефективності “глобальних” ТНК і ПФГ, а також тенденції зміни організаційних форм транснаціональної корпорації виробництва. Ці зміни, зокрема, впливають на національні економічні інтереси приймаючих країн. Ігнорування світового опиту негативно позначиться на розвитку економічних відносин між країнами СНД і призведе до непоправного відставання вітчизняних корпорацій у суперництві з західними ТНК.

Необхідно, насамперед, усунути на міжнародному рівні розходження в законодавчому регулюванні порядку створення і діяльності ТПФГ, особливо в рамках СНД. Так, українське законодавство повинне передбачати можливість створення ТПФГ у вигляді холдингової структури та на основі довірчого керування акціями. Сьогодні доцільно було б передбачити, наприклад, явочний метод реєстрації ТПФГ у Міністерстві економіки і МІД країни місцезнаходження ТПФГ.

Література

1. Титов К. ТНК і регіональна економічна інтеграція в ЄС // *Світова економіка і міжнародні відносини* — 2000. — № 10. — С. 47 — 53.
2. Про транснаціональні корпорації: Конвенція СНД від 06. 03. 1998 // *правова база “ЛІГА — ЗАКОН”*.
3. Про промислово-фінансові групи в Україні: Закон України від 26. 11. 1996 // *ВВРУ*. — 1996. — №23. — Ст. 88.
4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07. 12. 2000 // *ВВРУ*. — 2001. — №5 — 6. — Ст. 30.
5. Дементьев В. Транснациональные ФПГ // *Российский экономический журнал*. — 1998. — №7 — 8. — С. 2 — 82.

О. А. Брукша,

Одесский национальный университет,
кафедра административного и предпринимательского права,
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ МИРОВОГО ОПЫТА ТРАНСНАЦИОНАЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИИ КАПИТАЛА

РЕЗЮМЕ

Исследование экономико-правовых аспектов функционирования транснациональных структур, в частности транснациональных промышленно-финансовых групп разрешает наладить межотраслевую производственную кооперацию, оживить инвестиционные процессы в стране. Необходимо устранить отрицательные проявления регулирующего влияния на процессы функционирования транснациональных промышленно-финансовых групп, в частности, предусмотреть их функционирование в виде холдинга и на основе доверительного управления акциями, разрешить упрощенную — явочную процедуру их регистрации.

Ключевые слова: транснациональная корпорация, транснациональная промышленно-финансовая группа, банк, производственная кооперация, договор о совместной деятельности.